

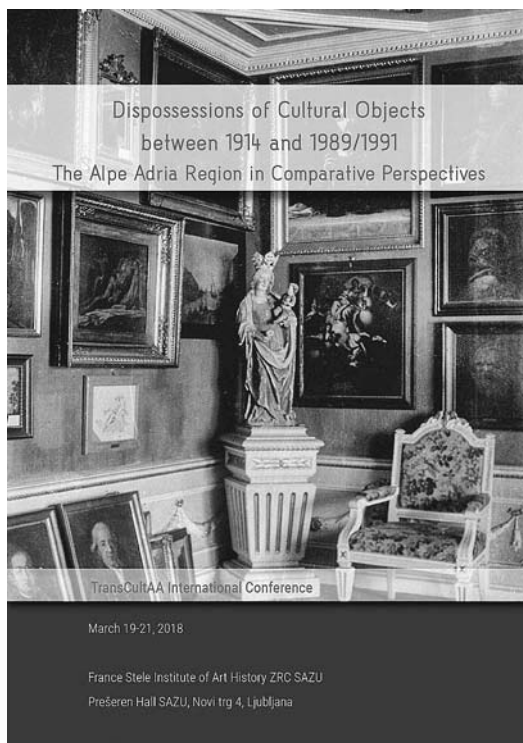
Ivan  
Ferenčak

# Mehanizmi izvlašćivanja umjetnina i kulturnih dobara u 20. stoljeću

*Dispossessions of Cultural Objects between 1914 and 1989/1991. The Alpe Adria Region in Comparative Perspectives*, međunarodni skup, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta - ZRC SAZU, Ljubljana, 19. – 21. ožujka 2018.

U sklopu međunarodnoga istraživačkog projekta “Transfer of Cultural Objects in the Alpe Adria Region in the 20<sup>th</sup> Century (TransCultAA)” organizirana je krajem ožujka 2018. u Ljubljani trodnevna konferencija *Dispossessions of Cultural Objects between 1914 and 1989/1991: The Alpe Adria Region in Comparative Perspectives*. Istraživači su kroz dvadeset i dva izlaganja u sedam sesija predstavili okolnosti i događaje koji su rezultirali transferom umjetnina i drugih kulturnih dobara. Okupljenim izlaganjima regija Alpe-Jadran koja je u fokusu istraživačkoga tima TransCultAA razmatrana je u proširenome geografskom području, čime su stvoreni preduvjeti komparativnoga uvida u procese izvlašćivanja i prijenosa kulturnih dobara tijekom ratnoga, međuratnoga i poratnoga razdoblja na prostoru današnje Italije, Češke, Slovačke, Austrije, Njemačke, Slovenije i Hrvatske.

Uz izlaganja u sesijama, suorganizator skupa, Međunarodna udruga istraživačkih instituta povijesti umjetnosti (RIHA), organizirala je predstavljanje institucionalnih znanstvenoistraživačkih projekata koji su usmjereni na transfer umjetnina ili se samo dotiču relevantnih tema. Sudionici skupa upoznati su tako s projektima istraživanjima provenijencije i tržišta umjetnina koji se provode u Getty Research Institute u Los Angelesu (Gail Feigenbaum),<sup>1</sup> pariškome Institut national d’histoire de l’art (Ariane James-Sarazin i Célia Fleury) i Zentralinstitut



1 Vidi <http://www.getty.edu/research/tools/provance/search.html>; [http://www.getty.edu/research/tools/provance/provance/provance\\_remodel/index.html](http://www.getty.edu/research/tools/provance/provance/provance_remodel/index.html).

für Kunstgeschichte u Münchenu (Meike Hopp),<sup>2</sup> a predstavljen je i međunarodni projekt TransCultAA (Ljerka Dulibić, Christian Fuhrmeister, Donata Levi i Barbara Murovec).<sup>3</sup>

Konferencija je popraćena izložbom *Where Have All the Artworks Gone? Disposessions and Translocations of Cultural Objects in Slovenia during the Second World War* kojom su na dvanaest panela prikazane studije slučaja promjena vlasništva nad umjetninama u Sloveniji u vremenu Drugoga svjetskog rata.

Transferi o kojima se u izlaganjima raspravljalo bili su motivirani različitim pobudama i ostvareni su na različite načine: promjenama vlasnika, privremenim

posudbama, trgovinom, restitucijama, kao ishodi političkih pregovora, prisilnim oblicima oduzimanja imovine i razvlašćivanjima posjednika..., dok je njihovo odvijanje preko nacionalnih granica nametnulo nužnost komparativnoga pristupa istraživanju i sagledavanju procesa iz više (nacionalnih) perspektiva.

Prekogranični transferi sagledani su prvenstveno kroz prizmu trgovine za koju je pažnja osobito bila usmjerena na djelatnost trgovaca i aukcijskih kuća s austrijskoga područja te poslijeratnih restitucija. Transferi umjetnina unutar nacionalnih granica razmatrani su s obzirom na smjene političkih sustava i zakonskih regulativa koje su ih ponajviše uzrokovale. Suprotstavljanjem izlaganja usmjerenih na uža geografska područja i vremenske koordinate postavljeni su temelji za ocrtavanje pravnih i političkih okvira koji su uzrokovali procese migracija umjetnina i njihovu usporedbu, primarno u zemljama srednje Europe. Uz kretanje umjetnina unutar

2 Vidi <http://www.zikg.eu/projekte/projekte-zil-fuehrerbau-diebstahl>; <http://www.zikg.eu/projekte/projekte-zil-kunsthdlgung-julius-boehler>; <http://www.zikg.eu/veranstaltungen/ausstellungen/ausstellung-galerie-helbing-auktionen-fuer-die-welt>.

3 Vidi <https://www.transcultaa.eu/>.

↓ FOTO M. Tischner





↑ FOTO M. Tischner

i preko nacionalnih granica, posebnim su se problemom nametnula prekranja granica koja su ostavila traga i na umjetninama koje u tome trenutku nisu bile predmetom transfera.

Kao paradigmatičke primjere prezentiranih raznovrsnih (nedovršenih?) transfera umjetničkih i kulturnih dobara izdvajamo istraživanja Eve Toffali i Karin Leitner-Ruhe. Izlaganjem *“Trade” between Germany and Italy during Fascism: The Case of Alessandro Contini Bonacossi* Eva Toffali (Brescia) apostrofirala je skupinu slika čija je sudbina u poslijeratnom periodu ogledni primjer načina razvlašćivanja u najširem opsegu značenja tog pojma, ali i do danas neizvjesne sudbine djela o kojima je riječ. Kršeći zakonske odredbe o prodaji umjetnina u inozemstvo, talijanski političar i trgovac umjetninama Alessandro Contini Bonacossi (1878. –1955.) prodao je 1941. godine Hermannu Göringu trideset i šest

slika te je tom prilikom ostvaren njihov transfer iz fašističke Italije u nacističku Njemačku. Od njih, osam je slika u okviru poslijeratnih namirivanja oštećenih strana restitucijama dospjelo iz Njemačke u Jugoslaviju. Danas se nalaze u fondusu Narodnoga muzeja u Beogradu, a u novije je vrijeme pokrenut sudski spor kojim se zahtjeva povrat legalno prodanih, ali nelegalno iz Italije izvezenih umjetnina.<sup>4</sup>

Slučaj u kojemu su se umjetnine, posuđene iz jedne ustanove drugoj, zbog novoiscrtanih granica nakon ratova našle u “krivoj” državi slikovito je predstavila Karin Leitner-Ruhe (Graz). Izlaganjem *A Missing Collection? Graz – Rogaška Slatina and Dobrna – Ljubljana* skrenula je pažnju na više

4 Vidi <http://www.ilsole24ore.com/art/commenti-e-idee/2017-11-29/la-serbia-tiene-ostaggio-otto-capolavori-italiani-trafugati-hitler-155757.shtml?uuid=AEsjoNKD>.

transfera nekoliko desetaka slika iz Graza u Rogašku Slatinu i Dobrnu te naposljetku u Ljubljani, gdje ih se dio i danas nalazi. U razdoblju prije Prvoga svjetskog rata – kada su slike iz Joanneuma putovale put lječilišta – Graz, Rogaška Slatina i Dobrna nalazili su se, naime, u istoj državi, a nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, slike u vlasništvu austrijskoga muzeja ostale su smještene u slovenskim zbirka-ma. Dio njih i danas se nalazi u Ljubljani, a dijelu se je tijekom vremena i uslijed više prijenosa izgubio trag te njihov današnji smještaj nije poznat.

Svrćući pozornost na regiju Alpe-Jadran koja je u fokusu projekta TransCultAA, odnosno na uže geografsko područje od interesa za nacionalnu povijest umjetnosti, treba izdvojiti i nekoliko izlaganja usmjerenih na domaće zbirke i umjetnine. Patrizia Dragoni (Rim) i Antonija Mlikota (Zadar) suradnjom su na istraživanju arhivske građe u Italiji i Hrvatskoj prikazale političke okolnosti međuratnoga perioda koje su odigrale ulogu u prijenosu umjetnina iz “muzeja” smještenoga u zadarskoj crkvi sv. Donata u Italiju te poslijeratnu sudbinu pojedinih djela. Istih se umjetnina, smjestivši ih u širi kontekst, dotaknula i Elena Franchi (Udine) predstavljajući poslijeratne pregovore oko restitucija i povrata umjetnina iz Italije u Jugoslaviju.

Iva Pasini Tržec (Zagreb) ocrtala je pravne odredbe po kojima su zagrebačke “privatne kolekcije od javnoga interesa” oduzete njihovim vlasnicima i raspršene po muzejskim i inim institucijama u poslijeratnoj komunističkoj odnosno socijalističkoj Jugoslaviji, dok je Ivan Ferenčak (Zagreb) prikazao prisutnost izabranih slika iz donacije Ante Topića Mimare Strossmayerovoj galeriji starih majstora na njemačkome umjetničkom tržištu tijekom 30-ih i 40-ih godina 20. stoljeća.

Konferencija je zaključena plenarnom raspravom *Where do we go from here? The Future of Dispossession Research* u kojoj su rezimirani rezultati izlaganja. Istaknuta je potreba – i nužnost – znanstvenih istraživanja procesa izvlašćivanja u najširem značenju toga termina. Potreba je ovakvih istraživanja osobito važna na prostorima na kojima su ideološka promišljanja i politički sustavi kroz administrativno legalizirane prakse bili izravan pokretač razvlašćivanja i posljedično, uključeni u odlučivanje o sudbinama umjetnina. Istraživački napor u rasvjetljavanju izoliranih slučajeva izvlašćivanja i neželjenih transfera umjetnina, osim što razjašnjavaju sudbine umjetnina, osvješćuju i sudbine ljudi i skupina dotaknutih dotičnim procesima te služe u najširem društvenom poimanju tragedija burnoga 20. stoljeća. x